

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

7 Student vanaf 1879

In 1879 betrad de twintigjarige Willem Kloos de universiteit. Hij verkeerde als student klassieke talen in een illustre gezelschap. Studiegenoot Timmerman herinnerde zich vijftig jaren later: 'Ja, die colleges, die wij samen volgden... Behalve de nooit genoeg te prijzen Bellaar Spruyt en de beminnelijke Allard Pierson, was alles één woestijn van grenzeloze verveeling en elke belangstelling moordende schoolmeesterij. Daar zaten behalve Willem Kloos ook Jacques Perk, woelende in zijn zachte, lange, blonde haren en starende naar de groene boomen en oude gevels van den burgwal, waar de college-kamer, kaal en droevig als een politie-bureau op uitzag, Herman Gorter, Alphons Diepenbrock, twee gebroeders Leyds, waarvan de jongste, Willem, later in de Transvaal een bekenden naam kreeg, Hein Boeken en eenige anderen.'³⁵¹ Maar Kloos deed meer dan af en toe college volgen. Hij publiceerde op de klassieke geschiedenis geënte dramatische fragmenten en toonde zich voor het eerst een criticus.

7.1 Academie

In februari 1878 werd Willem Johannes Theodorus Kloos van de 'ligting 1879' tijdens de loting voor de militaire dienst in de Militiezaal aan het Singel ingeloot onder nummer 1465. Als 'als eenige wettige zoon' werd hij vervolgens van de dienst vrijgesteld.³⁵² Merkwaardig is het dat Kloos daar liet optekenen student in de rechten te zijn. Mogelijk overwoog Kloos op dat moment (even) een dergelijke studie.

Voor Kloos lag de weg naar de Alma Mater nu ongehinderd open.³⁵³ Daarvoor hoefde deze 'student in de regten' de hoofdstad niet te verlaten, want Amsterdam had sedert enige jaren

³⁵¹ Veenman 2009, p. 243 citeert Timmerman uit diens memoires: 'Wie gehoopt had', schreef Timmerman op p. 151, 'zooals wij literatoren, eenige vrucht van de colleges te zullen genieten, kwam bekocht uit; alles was even saai en dor en dood en vervelend. Van het bestaan eener schoonheid in de Grieksche-Romeinsche letterkunde had geen onzer professoren enig vermoeden of hield dat althans zorgvuldig geheim. Behalve natuurlijk Bellaar Spruyt en ook wel Allard Pierson een weinig.'

Willem Johannes Leyds (1859-1940) studeerde rechten in Amsterdam en was later o.a. staatsprocureur en staatssecretaris in de Zuid-Afrikaanse republiek (Transvaal). In de jaren 90 van de 19de eeuw was Leyds gezant van de Zuid-Afrikaanse Republiek in Europa, met als standplaats Brussel.

³⁵² Uitgeloot [sic] voor militaire dienst lichting 1879 nr. 1465. Gegeven te Haarlem, d.d. 22 november 1899.

Letterkundig Museum K0533P. Zie ook: militieregisters.nl. Op deze website zijn de militieregisters van zeventien Nederlandse archieven op naam te doorzoeken. Ook Jacques Perk was als 'eenige wett. Zoon, vrijgesteld. Uit deze registers blijkt verder dat Frederik van Eeden was 'vrijgesteld' wegens 'broederdienst', evenals Willem Witsen en Hein Boeken. Toen 'kantoorbediende' Albert Verwey in 1885 voor de militieraad moest verschijnen, stuurde hij een plaatsvervanger. Herman Gorter – de sportfanaticus – werd 'vrijgesteld' wegens 'lichaamsgebreken'.

³⁵³ Iedere mannelijke ingezetene had van 1811 tot medio 1996 de militaire dienstplicht te vervullen. De registratie van dienstplichtigen vond plaats op het 18de jaar in de gemeente waar men ingeschreven stond. De dienstplichtigen traden op hun twintigste levensjaar in dienst. Het korps van dienstplichtige militairen heette de Nationale Militie. Tot 1898 kon iemand die was ingeloot zich laten vervangen door een remplaçant. Een tweede mogelijkheid was de dienst te laten waarnemen door een *nummerwisselaar*: een vrijgelote dienstplichtige met een lotingsnummer hoger dan het getal dat aan het district opgelegde contingent groot was, nam dan de plaats in van een ingelote dienstplichtige met een lager lotingsnummer, uit dezelfde lichting en gemeente. Bij een wetswijziging in 1898 werd dit stelsel afgeschaft en werd de persoonlijke dienstplicht ingevoerd. De loting was een officiële openbare gebeurtenis die werd geleid door de militiecommissaris. Hij nam bedrukte biljetten met cijfers 1 t/m .. en zette daar zijn paraaf op. De loten werden opgerold en in een glazen fles gedaan. In alfabetische volgorde moest de loteling een lot trekken. Het nummer werd met luide stem afgeroepen. Na inloting werd de loteling, remplaçant of nummerwisselaar opgemeten en gaf hij eventueel redenen van vrijstelling op. Naast het lotingsnummer werden verder de geslachts- en voornamen, geboortedatum en -plaats, namen en beroep van ouders/voogd in het *lotingsregister* vermeld.

(ook) een universiteit. In 1877 was het Athenaeum Illustre (een instelling voor hoger onderwijs, zonder het recht examens af te nemen of graden te verstrekken) verheven tot een volwaardige universiteit.³⁵⁴ Op 16 juni 1879 legde Kloos met goed gevolg het admmissie-examen voor deze nieuwe universiteit af.³⁵⁵

Dankzij zijn latere vriend Hein Boeken (1861-1933) bestaat over Kloos' admmissie-examen een aardige anekdote. Boeken, die al aan de universiteit stond ingeschreven, bevond zich 'onder de studenten, die de examinandi in de vestibule afwachtten. Het gebruik was dat deze examinandi als groenen werden aangesproken en ondervraagd'.³⁵⁶ Kloos schreed volgens Boeken 'onaantastbaar en onaangetast' door de menigte.

Plotseling stoof een der daar aanwezige jonge studenten op hem af, en schreeuwde, vlak vóór hem blijvend staan, met de armen in de zijde, en lachende oogen, zijn stem spotte luid, zoodat alle anderen hem hoorden: 'Waar kom jij vandaan? Zeker van Schiermonnikoog!' Waarop Kloos, ondanks zijn 'examenfieber' paraat repliceerde: 'Ja, daar heb ik jou, meen ik, óók wel eens ontmoet!' een algemeen gelach en 'gehu' van de andere studenten volgde, en de kleine jongeling, door dit alles verwoed, wou tegen Kloos opspringen, die kalm bleef staan. Maar vóórdat hij zich kon bewegen, werd de student door zijn kameraden teruggetrokken onder het zeggen van: 'Laat dien langen kerel – dat was Kloos – nu maar gaan: hij moet examen doen.'³⁵⁷

De van dienstplicht vrijgestelde Willem Kloos studeerde geen rechten, maar klassieke letteren aan de faculteit letteren en wijsbegeerte. Dat was naast geneeskunde, wis- en natuurkunde, rechtsgeleerdheid en godgeleerdheid de vijfde toenmalige faculteit. Letteren en wijsbegeerte kende vijf secties: klassieke, Romaanse en Germaanse letterkunde, geschiedenis en wijsbegeerte. Het curriculum van de klassieke sectie bevatte naast de Klassieke letterkunde ook Semitische letterkunde, Nederlandse letteren, met daarbij vaderlandse en algemene geschiedenis, en taal- en letterkunde van de Oost-Indische Archipel en Wijsbegeerte.

Kloos bevolkte samen met 490 andere jongemannen de collegezalen van de Amsterdamse universiteit.³⁵⁸ In het studiejaar 1879-1880 meldden zich slechts vier eerstejaarsstudenten bij 'letteren en wijsbegeerte' aan; onder hen Paap en Kloos.³⁵⁹ De rechtenstudent Jacques Perk zat van tijd tot tijd naast de letterenstudenten in de collegebanken. Op 30 december 1880 berichtte Perk de Haagse letterkundige Vosmaer: 'Zooals u weet volg ik de prop. Jur.

Samen met de eventuele redenen van vrijstelling werd dit in het register opgetekend. Redenen voor vrijstelling waren onder andere: lengte kleiner dan 1,55 m., het hebben van gebreken, enig wettig kind zijn, broederdienst. Het lotingssysteem werd in 1938 afgeschaft.

Zie ook: Spork 1985, p. 49 e.v.

³⁵⁴ Knegtmans 2000, p. 350.

³⁵⁵ Het bewijs van toelating bevindt zich in het Letterkundig Museum: K0533P.

³⁵⁶ Boeken 1925, p. 424-425.

³⁵⁷ Ibid., p. 425.

³⁵⁸ Volgens de *Almanak van het Amsterdamsch studentencorps voor het schrikkeljaar 1880*, Amsterdam 1880 waren er in het studiejaar 1879-1880 491 studenten, waarvan 44 aan de faculteit Letteren en wijsbegeerte. Aan deze faculteit waren 4 eerstejaars ingeschreven. 'Hun aantal [van studenten] was de eerste jaren tegengevallen. In het academisch jaar 1877-'78 werden 427 studenten ingeschreven en het volgend jaar slechts 409. In 1876-'77 had het Athenaeum er nog 432 geteld.' (Knegtmans 2007, p. 258)

³⁵⁹ Gegevens uit de *Almanak van het Amsterdamsche Studentencorps voor het schrikkeljaar 1880*. Zie ook Meijer 1959, p. 41 e.v.

kollegies zoowel als de phil. litt.³⁶⁰ En een paar maanden later, op 27 februari 1881, rapporteerde hij: 'Kloos, hij [Paap] en ik vormen de grootste helft van de toehoorders, die Spruyts lessen in de zielkunde volgen.'³⁶¹

Kloos had vooral belangstelling voor de colleges van C. Bellaar Spruyt in de geschiedenis van de wijsbegeerte en van T.T. H. Jorissen (1833-1889) die onderwees in de algemene staatkundige geschiedenis. Allard Pierson (1831-1896) gaf onderricht in de kunstgeschiedenis der Grieken en Romeinen, de Duitse letteren en William Shakespeare (1564- 1616) en J. M. J. Valetton (1850-1911) in de oude geschiedenis.³⁶² De colleges Grieks van S.A. Naber (1828-1913) volgde hij in het eerste jaar van zijn studie trouw.³⁶³

De altijd in stijf zwart geklede Naber gaf zijn colleges in een kale kamer die uitzag op oude olmen en de nog oudere gevels van de Oudezijds Achterburgwal. In de lengte-as van het gewitte lokaal stond een vervelozende tafel, de studenten zaten tegenover elkaar aan weerskanten daarvan, de kathedraal van de hoogleraar was aan het eind. Hij was een kleine, stijve en strenge kamergeleerde die eentonig Latijn sprak.³⁶⁴ In Latijn behandelde hij de Griek Homerus. Op die kamer zaten soms de beste kunstenaars van '80 bijeen, Herman Gorter, Alphons Diepenbrock, Hein Boeken en zeer zelden Willem Kloos. 'Die liep meestal op zijn eigen kamer college.'³⁶⁵

Kloos kon het Latijn van Naber, na twee jaren Doorenbos, slechts voor drie kwart volgen.³⁶⁶ Het aanhoren van de professor was toch al een probleem vanwege de slechte akoestiek in de collegezaal. Dat laatste verbeterde in het academisch jaar 1880-1881. Toen kreeg Naber een kamer aan de Achterburgwal, in het Oudemanhuispoort complex. Aegidius Timmerman, praeses van het bestuur van de 'Literarische faculteit', en Hein Boeken, zijn Ab-actis, deden verslag van deze nieuwe omgeving in het *Jaarboek*:

Hoe aangenaam was het ons dit jaar, eindelijk professor Naber eens te mogen hooren in eene atmosfeer, waarin te ademen viel, in een lokaal, waar Z.H.G. niet meer ieder oogeblik door gedruisch van allerlei aard gestoord werd. Het was een ongekende weelde, beide voor professor en toehoorders; niemand behoefde meer bezorgd te zijn voor zijne gezondheid, niemand meer vrees te koesteren, dat van de woorden van Z.H.G. hem minstens de helft zou ontgaan.³⁶⁷

³⁶⁰ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 30 december 1880, in: Stuiveling 1959, p. 275.

³⁶¹ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 27 februari 1881, in: Stuiveling 1959, p. 309. Spruyt is: professor Cornelis Bellaar Spruyt (1824-1901).

³⁶² Zie voor de colleges der professoren in de verschillende jaren o.a. *Jaarboek der Universiteit van Amsterdam 1877-1884* voor het jaar 1883-1884.

³⁶³ Naber was dat jaar tevens rector magnificus.

³⁶⁴ Stuiveling 1957, p. 160.

³⁶⁵ Timmerman 1983, p. 152. Kloos zelf pocht ook van tijd tot tijd over zijn gering collegebezoek: Kloos 1986, p. 156. In februari 1881 volgde hij in ieder geval nog de colleges van Bellaar Spruyt, zoals we uit de correspondentie van Perk aan Vosmaer weten.

³⁶⁶ Kloos 1986, p. 156.

³⁶⁷ *Almanak van het Amsterdamsch studentencorps voor het schrikkeljaar 1882*, p. ciii-civ. In deze almanakken worden de colleges van de voorafgaande jaren kort besproken. Het verslag van de 'Literarische faculteit cursus 1879/1880', de almanak 1881, ontbreekt omdat het niet was ingeleverd.

Dat in 1880 de Oudemanhuispoort door de gemeentelijke universiteit als hoofdgebouw in gebruik werd genomen, was een hele verbetering.³⁶⁸ In ieder geval waren de professoren nu beter verstaanbaar.

Professor Naber behandelde niet alleen Homerus maar ook Euripides, Plato en Horatius en Cicero. De laatste twee tot 1882, toen H.T. Karsten (1839-1915) de Latijnse schrijvers van hem overnam. De universiteitshistoricus Peter Jan Knegtmans schrijft over Naber:

Alleen de colleges van Naber werden steeds vrij goed bezocht. Het oordeel in de studenten Almanak was doorgaans positief. Dat is opmerkelijk, want zijn reputatie heeft geleden onder de scherpe kritiek die de Tachtigers op hem hadden. Zij deden Naber tekort. Boeken, Diepenbrock, Gorter, Perk, Timmerman en de soms aanwezige Kloos verfoeiden de grammaticale subtiliteiten en de tekstkritiek ('over de vraag of er op een zekere plaats een alfa of een èta moest staan') die de hoofdmoot van zijn onderwijs vormden. Zij verwachtten een behandeling van de schoonheid van de klassieke literatuur. 'Voor de behandeling van Tacitus, waarbij ons zooveel belangstellends omtrent historie en antiquiteiten tevens werd meegedeeld, heeft ons zeer geboeid', luidde het commentaar op een college dat Naber na Pasen 1881 gaf. Toen hadden de Tachtigers kennelijk al afgehaakt.³⁶⁹

Professor Pierson oreerde met verve over de architectuur van Athene. Platen en zelfs foto's gingen rond ter ondersteuning van zijn betoog en hij liet zijn studenten herhaaldelijk een virtuele wandeling door Athene maken. Paap persifleerde de colleges van Pierson in een brief aan Vosmaer: "In deze vallei M'n heeren! Vindt men (verduiveld) mooie ruinen..." "Die kop van Hera, M'n heeren! Is een schoone kop. En haar armen zijn schoone armen, M'n heeren"³⁷⁰

Deze aanpak had een groot voordeel: de hoofdlijnen van het betoog werden onthouden. Daar zou Kloos tijdens zijn kandidaatsexamen, toen Pierson hem vroeg om met hem virtueel door Athene te wandelen, dankbaar voor zijn. Die ervaring heeft Kloos' mening over Pierson drastisch gewijzigd. In een brief aan Vosmaer uit 1882 noemde hij de professor nog een 'ijdel windzak' en een 'aangekleeden kapper'.³⁷¹ Maar later, na zijn kandidaats in 1884, achtte hij hem een door en door nobel mens.³⁷² Daarbij kwam dat Kloos en Pierson een gemeenschappelijk grondidee hadden. Zowel Kloos als Pierson was van mening dat Griekenland de basis was van onze beschaving.³⁷³

Pierson besprak niet alleen de schoonheid van het oude Athene, maar gaf zoals al aangestipt, ook college over de Engelse, Franse en Duitse literatuur. Daarbij kwamen onder andere Shakespeare, Berkeley, Goethe en graaf Von Platen aan de orde.³⁷⁴

³⁶⁸ In 1880 werden de gebouwen in gebruik genomen door de Universiteit van Amsterdam. Op het binnenplein dat grenst aan de ingang in het midden van de poort, werd in 1881 een borstbeeld van Minerva geplaatst, in het middenperk van het plantsoen. De aula werd op 25 november 1891 aan het complex toegevoegd.

³⁶⁹ Knegtmans 2007, p. 271.

³⁷⁰ Brief van Willem Paap aan Carel Vosmaer, d.d. 28 augustus 1881, Vosmaer-archief 2.21.271 Nationaal Archief Den Haag.

³⁷¹ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 4 december 1882, in: Stuiveling 1939, p. 184.

³⁷² Kloos 1986, p. 159.

³⁷³ Veenman 2009, p. 240. Hier geciteerd uit Warren en Molegraaf 1996, p. 41.

³⁷⁴ Zie hiervoor de verschillende almanakken van het A.S.C. Kloos zegt over het college van Pierson, dat hij er nooit geweest is: Kloos 1986, p. 156. Een portret van Berkeley hing op Kloos' (Haagse) studeerkamer: Gielen 1942, p. 146.

Knegtmans vat de colleges als volgt samen: ‘Pierson had moeite gehad met het vinden van de juiste toon en vorm.[...] Zijn behandeling van de klassieke Griekse kunst in 1881-’82 wekte meer bewondering voor de geleerdheid van hemzelf dan voor die kunst. [...] Allengs wist hij echter een gehoor te winnen, vooral met zijn colleges over Goethes *Faust*. Want anders dan Naber ging het Pierson allereerst om de betekenis en schoonheid.’³⁷⁵

Al snel hield Kloos de collegezalen voor gezien. Naar eigen zeggen woonde hij vanaf het vroege voorjaar van 1880 geen colleges meer bij: ‘Ik beschouwde die tweehonderd gulden als weggegooid geld en ging van 1880-1883 voor mijzelf werken in allerlei dingen waar ik op dat ogenblik meer plezier in had.’³⁷⁶ Uit het hiervoor geciteerde briefje van Perk aan Vosmaer uit februari 1881, waarin Perk schreef: ‘Kloos, hij [Paap] en ik vormen de grootste helft van de toehoorders, die Spruyts lessen in de zielkunde volgen,’ blijkt dat Kloos hier toch ietwat overdreef.³⁷⁷ Het is immers onwaarschijnlijk dat hij de colleges van Pierson geheel gemist heeft, want juist dankzij deze colleges slaagde hij later voor zijn kandidaatsexamen.

Zijn belangstelling voor de klassieke letteren had Kloos ontwikkeld in de twee jaren waarin hij zich voorbereidde op het admittie-examen, dus nog voordat hij de colleges van Naber en Pierson al dan niet volgde. Mede onder invloed van Doorenbos kreeg hij literaire aspiraties, gebaseerd op thema’s uit de oudheid. Op een goede avond, herinnerde hij zich in 1933, bracht hij zijn fragment ‘Rhodopis’ mee naar de P.C. Hoofdstraat.³⁷⁸ Het handelde over een beroemde Grieks-Egyptische courtesane, en kwam tot stand na nauwkeurige bestudering van zijn favoriete standaardwerk Grote’s *History of Greece*.

In deel III heeft Grote op pagina 336-337 een noot opgenomen bij de Egyptische havenstad Naukratis, waarover hij in de hoofdtekst vermeldt: ‘Naukratis was for a long time the privileged port for Grecian commerce with Egypt. [...] At the time of the poetes Sapphō, and her brother Charaxus, it seems evident that Greeks had been some time established at Naukratis.’ Voetnoot 2 onder aan de pagina staat:

The beautiful Thracian courtesan Rhodōpis, was purchased by a Samian merchant named Xanthēs, and conveyed to Naukratis, in order that he might make Money by her. [...] The speculation proved a successful one, for Charaxus, brother of Sappho, going to Naukratis with a cargo of wine, became so captivated with Rhodōpis, that he purchased her for a very large sum of money, and gave her her freedom. She then carried on her profession at Naukratis on her own account, realized a handsome fortune.³⁷⁹

³⁷⁵ Knegtmans 2007, p. 272.

³⁷⁶ Kloos 1986, p. 156.

³⁷⁷ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 27 februari 1881. In: Stuiveling 1959, p. 309.

³⁷⁸ Kloos, ‘Het een en ander over Herman Gorter en Mevrouw Roland Holst’, oktober 1933, p. 425.

³⁷⁹ Grote 1859, p. 337. Rhodopis is het voorbeeld van een beroemde prostituee, met invloed en aanzien. Volgens de legende is één van de nog steeds bestaande piramides zelfs voor haar gebouwd. Volgens Herodotus kreeg ze op een gegeven moment zó veel roem en eer, dat ze letterlijk bij iedere Griek en Egyptenaar bekend was. Op dit verhaal zijn vele legendes gebaseerd. De één vertelt dat ze zelf voor haar eigen piramide heeft betaald. De ander vertelt dat de farao het juist heeft gebouwd om haar te eren. Herodotus vertelt dat Rhodopis een grote som heeft geschonken aan het heiligdom van Delphi. Ook het sprookje over Cinderella is afkomstig van een legende over deze courtesane. De legende gaat aldus: Een adelaar (of valk) stal een slipper van Rhodopis en bracht die naar de farao Amasis en legde het voor hem neer. Amasis, verbaasd over de kleine en gevoelige schoen, probeerde het op de voet van iedere vrouw te passen. Tevergeefs. Uiteindelijk bleek het dat het schoentje van

Vanuit deze luttel, op Herodotus gebaseerde, gegevens componeerde Kloos zijn dichtwerk over de 'oosterse, griekse en moderne levensbeschouwingen' en overhandigde het aan Doorenbos.

Later beschreef Kloos de reactie van zijn leermeester:

De brave Doorenbos nam toen ik hem haar aanbood, mijn eerste meer uitgebreide dichterlijke poging bedaaldjes in handen en na haar even doorgebladerd te hebben, schoof hij mijn drie zorgvuldig-geschreven netcahiers in zijn lessenaar en zei gemoedelijk: 'zodra ik er tijd voor kan vinden, zal ik dat wel eens lezen.'[...] Maar na een grote veertien dagen zei hij mij op eens: 'Kloos, ik vind je dramatisch stukje wezenlijk niet kwaad. Je zeurt er tenminste niet in, zoals de tegenwoordige Hollandse dichters...' ³⁸⁰

Dat was juli 1879.

Dikwijls is de vraag gesteld of Kloos zijn 'Rhodopis' al voor zijn Duitse verzen in portefeuille had. Kloos was daar niet helder over. ³⁸¹ Raaf, die voor het schrijven van zijn biografie Kloos herhaaldelijk kon raadplegen, is duidelijk: 'Rhodopis' is van 1879. ³⁸² Maar Pieter J. Tideman (1871-1943), die in de jaren negentig een drukke relatie onderhield met zowel Kloos als Boeken, verklaarde in 1894 dat de dichter 'Rhodopis' componeerde in 1878, als negentienjarige. ³⁸³ Dat is dan ook het meest waarschijnlijk: Tideman vernam de datering immers van de 'jonge' Kloos en Raaf van de zoveel oudere, die zich vaak in het jaartal vergiste, zoals wij zagen. Dat Kloos in 1879 zijn manuscript aan de man probeerde te brengen, staat wel vast.

Michaël vermeldt dat de redactie van *De Gids*, waar Kloos het manuscript met een aanbeveling van Doorenbos naartoe had gezonden, eerst een halfjaar niets van zich liet horen om het uiteindelijk in december 1879 terug te sturen. De redactie meldde Kloos kort en goed niet over te zullen gaan tot plaatsing. De aanbeveling van Doorenbos had dus niet geholpen. ³⁸⁴ Welke redacteur 'Rhodopis' voor *De Gids* beoordeeld had is niet bekend. Mogelijk was het Charles Boissevain (1842-1927), met wie Kloos later nog behoorlijk in de clinch zou liggen. ³⁸⁵

Het lijkt wel of Kloos had geanticipeerd op een weigering door *De Gids*, want gelijktijdig had hij zijn manuscript gestuurd naar *Nederland*. Uit de correspondentie van Kloos met de uitgever van *Nederland* blijkt dat ook hier enige maanden overheen gingen. ³⁸⁶ Op 24 november schreef Kloos aan J.C. Loman jr. (1825-1897):

Rhodopis was. Amasis trouwde haar en maakte haar tot koningin van Egypte. Het is natuurlijk volstrekt onzeker welk van deze verhalen enig waarheidsgehalte heeft.

In zijn jonge jaren had Kloos, zoals wij zagen, *Die Aegyptische Königstochter* van de Duitse egyptoloog en romanschrijver Georg Ebers (1837-1898) gelezen.

³⁸⁰ Hier geciteerd uit Vergeer 2003, p. 120.

³⁸¹ Zie ook Kralt 1978, p. 60 e.v. Zie verder noot 325.

³⁸² De Raaf 1934, p. 17.

³⁸³ Zie verder voor de datering van Rhodopis noot 311 en 321.

³⁸⁴ Michaël 1965, p. 65.

³⁸⁵ Aerts 1997, p. 518.

³⁸⁶ De brieven aan Loman d.d. 22 november 1879 en 4 december 1879 bevinden zich in het Kloos-archief K. 533 B1 Letterkundig Museum.

WelEdedele Heer!

In de eerste dagen van Juli l.l. heb ik aan uw kantoor in de Nes een pakje afgegeven, met het adres:

Aan de Redactie van 'Nederland' Adres den WelEd. Heer J.C. Loman. Dit pakje bevatte een manuscript van het eerste Bedrijf van een lyrisch drama, getiteld 'Rhodopis', benevens een brief, niet van mij, maar van Dr. Doorenbos alhier, met het opschrift:

WelEd Heer Jan ten Brink. Sinds dien tijd heb ik niets van bedoeld pakket vernomen. Aangenaam zou het mij dus wezen van u te vernemen, of het ingezondene geweigerd dan wel aangenomen is, en in het eerste geval tot wien ik mij zal moeten wenden, om het manuscript weer in mijn bezit te krijgen. Niet twijfelende, of u zult mij deze vrijheid ten goede duiden, teken ik mij

Met alle achting

Uw Dienstw. Dnr.

W.J.Th. Kloos

Toen Kloos na bijna veertien dagen opnieuw niets had vernomen, schreef hij op 4 december een volgende, niet ongeestige brief:

WelEdele Heer,

Zonder twijfel schijn ik u lastig toe, door u nogmaals te herinneren aan het manuscript van 'Rhodopis'. Is het verloren, of nooit terecht gekomen, verdwenen in Bussum, den Haag of Amsterdam,

of...zou...het...wel...licht...nog...wat...in...be..den..king..ge..hou..den...moe..ten..wor..den..? Mij komt het voor, alsof men in vijf maanden heel wat af kan bedenken, vooral als ik bedenk, dat er hier slechts vijfhonderd regels te bedenken vallen, die nog niet eens allen vijfvoetig zijn. En al was de zaak inderdaad zoo bedenkelijk, had men mij daarvan niet kunnen verwittigen, b.v. op deze wijze: 'Mijnheer, bedenk s.v.p. dat ik zoovéel te bedenken heb, en wilt dus een weinig geduld hebben met mijne bedenkingen, tot ik mij geheel heb uitgedacht.' Maar vijf maanden voor één bedrijf! Hoe zou het nu wel wezen, als ik eens een heel drama ingestuurd had? Dan had ik stellig moeten wachten vijf maal vijf = vijftientig maanden, en men zegt dat het leven zoo kort is!

Hendrik Jan Schimmel (1823-1906), redacteur van *Nederland*, zag er uiteindelijk wel wat in. Hij nodigde de jonge schrijver uit, waarop Kloos onmiddellijk een retourtje Bussum kocht voor een bezoek aan de bekende romancier.³⁸⁷ De visite leverde het beoogde resultaat op. In mei 1880 stond het dramatische toneelfragment in het maandblad *Nederland*.

*Verzameling van oorspronkelijke bijdragen door Nederlandsche letterkundigen.*³⁸⁸
De publicatie gaf Kloos aanleiding nogmaals met Loman te corresponderen:

³⁸⁷ Kloos, 'Het een en ander over Herman Gorter en Mevrouw Roland Holst', oktober 1933, p. 426-427.

³⁸⁸ Het in 1849 opgerichte tijdschrift *Nederland* is een zuiver letterkundig tijdschrift, anders dan *De Gids*, *De Nederlandsche Spectator*, *De Amsterdammer* en *De Tijdspiegel*. Van 1879 tot 1887 werd de redactie gevormd door J. ten Brink, H.J. Schimmel en C.E. Broms. In 1880 verscheen niet alleen 'Rhodopis' van Kloos in *Nederland*, maar ook een deel van Perks 'Mathildecyclus'. Zie voor *Nederland* en andere tijdschriften o.a. Cornelissen 2001.

Onlangs vernam ik van den Heer Schimmel, dat het honorarium voor 'Rhodopis', verschenen in de Mei-aflevering van het door u uitgegeven tijdschrift 'Nederland' te mijner beschikking was. Beleefdelijk richt ik dientengevolge het verzoek tot u, mij te willen mededeelen, op welke wijze ik te eniger tijd daarover zou kunnen disponeeren.³⁸⁹

Deze brief van eind juni 1880 kwam van de Kerkstraat - de tweede door Kloos betrokken kamer – want inmiddels oefende de student Kloos in het zelfstandig wonen. Hem was, zoals Jeanne dat formuleerde, 'door den ouden heer toegestaan' om niet ver van het ouderlijk huis, in de Leidsestraat 33, op de hoek van de Keizersgracht 'een kamer met kamertje' te betrekken.³⁹⁰ Het was september 1879: de eerste in een lange reeks van zo'n vijftig verschillende Amsterdamse adressen, die Willem Kloos soms officieel, maar soms ook niet, zou bewonen.

In de Leidsestraat stond hij formeel als 'student' ingeschreven. Wel een student die slecht colleges liep en geen lid was van het corps. Kloos was een 'knor'. Het gezelschap corpsstudenten afkomstig uit de betere kringen was niet aan hem besteed. Bovendien had hij, als aankomend literator, zijn handen vol aan zijn dichterlijk en kritisch werk.

7.2 De criticus en *Lilith*

Nog voordat zijn 'Rhodopis' (Rozewang) in *Nederland* werd gepubliceerd, verscheen Willem Kloos in het najaar van 1879 op het literaire strijdtoneel. Niet als dichter, maar als criticus. De aanleiding vormde *Lilith. Gedicht in drie zangen* van Marcellus Emants (1848-1923).

Emants gaf in dit verhalende gedicht zijn versie van de paradijstragedie waarin hij, in de vorm van een allegorie, liet zien dat wellust de oorzaak en de motor van het bestaan van de mensheid is.³⁹¹ Hij baseerde deze levensvisie op het apocriefe verhaal over de oermoeder Lilith.

Emants schiep een nieuwe mythe over God die Lilith – de verpersoonlijking van de wellust – wakker kust en haar een plaats naast hem op de troon belooft. Maar nadat God zijn lust heeft bevredigd en Adam bij Lilith had verwekt, verstootte hij haar. Om zich te wreken, wekte Lilith nu bij Adam de wellust op, waarop zij door God wordt teruggehaald die haar om een tweede paring vraagt. Lilith wordt dan de moeder van Eva, die naar haar evenbeeld geschapen is, en verlaat definitief de hemel. Zo kreeg Adam zijn Eva. En de zondeval.

³⁸⁹ Brief van Willem Kloos aan J.C. Loman d.d. 28 juni 1880, Kloos-archief K. 533 B1 Letterkundig Museum.

³⁹⁰ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 58; Ringregisters, Stadsarchief Amsterdam, toegangsnr. 5006.

³⁹¹ Maas 1993, p. 513. Aan de tekst van *Lilith* liet Emants vier bladzijden inleiding voorafgaan. In deze inleiding drukte Emants de legende van Lilith af zoals Johann Gottfried Herder (1744-1803) die vertelt in diens *Blätter der Vorzeit*. Over Lilith nog het volgende: er bestaan verschillende Lilith-legendes. Emants schreef een variant op een apocrief bijbelverhaal. Volgens deze joodse traditie was Lilith de eerste vrouw van Adam. Adam zou voor Eva een andere vrouw gehad hebben. Dat zou dan Lilith zijn geweest, die evenals Adam was geschapen uit het stof van de aarde. Lilith wilde zich niet onderwerpen aan Adam en eiste (ook in seksueel opzicht) gelijke rechten. Zij wilde letterlijk niet de onderliggende partij zijn. Dit gaf aanleiding tot voortdurende onenigheid bij het paar, tot Lilith er zo genoeg van had dat zij haar magische krachten gebruikte (zij kende de geheime naam van God en riep Hem aan) om aan Adam te ontkomen. Adam drong er echter bij God op aan Lilith terug te laten komen, maar zij weigerde. Volgens de legende zond God daarop drie engelen om haar terug te halen. De engelen dreigden haar en haar nakomelingen te vervloeken, maar zij dreigde op haar beurt de menselijke kinderen te vernietigen, die dan alleen nog zouden kunnen worden gered door de drie engelen aan te roepen. Lilith hield voet bij stuk en keerde niet terug naar Adam. Lilith wordt met andere woorden verbonden met vrouwelijke onafhankelijkheid en wellust.

De verschijning van *Lilith* choqueerde de literaire elite. Voor- en tegenstanders gingen elkaar in de vaderlandse pers te lijf. Charles Boissevain bestreed Emants' *Lilith* in *De Gids*. Met 'iets nieuws' reageerde hij op Carel Vosmaer (1826-1888) die in *De Nederlandsche Spectator* Emants' werk in positieve zin 'iets nieuws' had genoemd.³⁹²

Kloos, die net vernomen had dat zijn 'Rhodopis' door *De Gids* van Boissevain geweigerd was, stuurde zijn essay 'Lilith en *De Gids*' naar *De Nederlandsche Spectator* van Vosmaer. Hij liet zich door Doorenbos bij Vosmaer introduceren. Doorenbos schreef naar Den Haag:

Amice,

Het doet mij genoegen, dat het stuk [van Kloos] geplaatst wordt. De veranderingen, die gij voorstelt, zijn goed. Wijl ik naar Brussel vertrek en ik meen dat om de opportuniteit het stuk spoedig geplaatst kan worden, verzoek ik u als het noodig is, de proef te zenden naar W. J. Th. Kloos student in de letteren alhier Leidsche straat (hoek) Keizersgracht no. 33. De auteur werkt veel [sic!] en kent o.a. Shelley door en door en zal daarover weldra iets uitgeven. Ik heb van hem zeer flinke Holl. en Duitse verzen, waaronder natuurlijk ook leelijke. Ik vond het ook best dat zijn naam niet genoemd en gedrukt wordt. Hij verveelt zich zoo bij Nabers nietswaardige collegiën, dat deze hem buitendien wel plagen zal, hoewel hij bezig is Plato van begin tot einde te lezen en al een stuk op weg is.³⁹³

Vosmaer plaatste het artikel in *De Nederlandsche Spectator* van 20 december 1879, zonder daarover eerst met Kloos te corresponderen. Het uitwisselen van brieven tussen Vosmaer en Kloos begon even later.³⁹⁴

In zijn artikel haalde 'student' Kloos scherp uit naar de bekende redacteur van *De Gids* en hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*:

De heer Charles Boissevain bezit in ons land onder zeker publiek een zekere reputatie, als belletrist en criticus, die hij voornamelijk te danken heeft aan zijn gladden stijl en aan het gehalte zijner denkbeelden, die noch nieuw, noch diep genoeg zijn om voor excentriek gehouden te worden, noch zoo zeer verouderd of gemeenplaatsig, dat menschen van halve ontwikkeling ze niet als de hunne zouden kunnen begroeten.³⁹⁵

Kloos' artikel was niet alleen een rechtstreekse aanval op Boissevain; hij ging wel degelijk op de inhoud van Emants' werk in. Hij prees de literaire schoonheid van het gedicht, maar kon het toch niet laten om ook even af te rekenen met Jahweh en de hele Oudtestamentische 'mythologie'.³⁹⁶

³⁹² Zie o.a. Boerwinkel 1988, p. 40 e.v.

³⁹³ Willem Doorenbos aan Carel Vosmaer, d.d. 17 december 1879, Vosmaer-archief 548, nr. 244, Nationaal Archief Den Haag. Ook Doorenbos heeft het dus over 'Duitse verzen' en niet over Duitse sonnetten. Wanneer het Duitse sonnetten geweest waren dan zou hij dat vanwege de bijzondere dichtvorm aan Vosmaer gemeld hebben, lijkt ons.

³⁹⁴ Charles Boissevain was hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad* en van 1872 tot 1888 tevens redacteur van *De Gids*.

³⁹⁵ Emants 1971, p. 64. Zie ook Cornelissen 2001, p. 20.

³⁹⁶ Zie ook Boerwinkel 1981, p. 70.

Met den bijbel kan de heer B. natuurlijk slechts het O.T. bedoelen, waarvan hier alleen sprake is. Maar nu is het algemeen bekend, dat die God van het O.T. volstrekt zoo rein en verheven niet was, als de heer B. dat wel wil doen voorkomen. Een god van een specialen semitischen stam, die allerlei gekke en wrede verordeningen geeft, die bv. geheele steden laat uitmoorden, omdat de inwoners hem vereerden onder een vorm, die niet precies op zijn eigen tyranniek figuurtje geleek, die de zonden der ouderen bezoekt aan hunne kinderen tot in het derde geslacht [...] zulk een moreel en aesthetisch monstertje verheven en rein noemen, niet alleen maar ons dat nog bovendien, in de 19^e eeuw, als voorwerp van vereering op te dringen, is toch wat al te erg.

Hier betoonde de debuterende criticus zich geen gelovig man – om het mild te formuleren. Het zou niet de laatste keer zijn dat hij zich tegen het christendom keerde. Voor menig lezer van *De Nederlandsche Spectator* moet het een gruwel geweest zijn over God te lezen als een ‘tyranniek figuurtje’. De twintigjarige criticus besloot zijn scherpe maar ook geestige requisitoir aldus:

Ik geloof dat thans alle argumenten van den heer B. voldoende door mij wederlegd zijn. Of ik daardoor hem zelven overtuigd heb? Dat geloof ik niet, want de heer B. is niet zichzelf, maar slechts een der woordvoerders van eene partij, van een geest, die steeds in Nederland geheerscht heeft en het eindelijk wellicht geheel ten val zal brengen. Wij zijn van nature reeds traag in het voortgaan, maar treedt er dan eindelijk eens iemand op, die wat nieuws brengt, dan staan wij dadelijk gereed hem tot dank met drek te werpen, wijl hij Jahveh niet vereert, zooals hier; wijl hij een ‘gemeene vent’ is, zooals elders; eigenlijk echter, wijl hij ons zeer ten ontijde in onze zoetsappige en voordeelige middelmatigheid komt storen, wat ‘niet mag’. Tegen dien algeweldigen stroom een, zij het dan ook zwakken, dam op te werpen, was het doel van deze regelen.³⁹⁷

Kloos’ aanval op de gevestigde orde met als mikpunt Boissevain – een aanval die in de marge gepaard ging met schoppen tegen het geloof – was dus tevens zijn debuut als criticus.³⁹⁸

In *De Nederlandsche Spectator* van 7 februari 1880 volgde Kloos’ tweede kritiek over dezelfde kwestie: ‘Alberdingk Thijm gerechtvaardigd’. Net als in zijn eerste artikel ging Kloos ook nu schuil achter het pseudoniem Q.N. (Quem Novisti – ‘die gij kent’).³⁹⁹ Zijn artikel was een reactie op de inmiddels verschenen brochure *De ‘Lilith’ van den Heer Marcellus Emants* van Joseph Alberdingk Thijm (1820-1889), een recensie die later ook in de *Dietsche Warande* zou verschijnen. Kloos moest wel reageren, want Thijm sr. had hem over zijn eerste bijdrage flink de oren gewassen. De jeugdige criticus kreeg te horen dat zijn ‘critiek der handelingen Gods in de eerste Bijbelboeken’ in elk opzicht ‘belachelijk’ was.

³⁹⁷ Kloos 1879, p. 409. De ondertekening is: December, 1879 Q.N. Ook in: Willem Kloos, *Nieuwere Literatuur-Geschiedenis*, deel I, 3de vermeerde druk, Amsterdam 1904, p. 27 e.v.

³⁹⁸ Zie o.a. Stuiveling 1950, p. 39; Cornelissen 2001, p. 19 e.v.

³⁹⁹ De ondertekening Q.N. of t.t. Q.N. wordt overigens meer gebruikt, bijvoorbeeld door de schrijver van artikelen over onderwijs in het weekblad *De Amsterdammer* (1883). Het is een algemene ondertekening indien de schrijver anoniem wil blijven. A.M. Cram-Magré vermeldt op p. 64 bij de ‘Inleiding’ op Emants 1971, dat Q.N. Quiritem Nescio betekent.

Wat moet men denken van de smaak eens medewerkers aan het weekblad van den Heer Vosmaer die werkelijk gelooft, dat het aan zijn pygmaeënstem is voorbehouden om, in het jaar 1879, als iets nieuws, als had hij Amerika ontdekt, te komen verkondigen dat veelzijdig ontwikkelde en edele geesten (als Augustinus en Vondel) domkoppen geweest zijn. [...] Wat hij voor taal van het gezond verstand wil doen doorgaan, riekt niet eens naar Beyersch bier; het riekt naar sjouwermansjenever op een misbruikte Maandag.⁴⁰⁰

Kloos pakte in zijn *Nederlandsche Spectator*-artikel Alberdingk Thijms brochure aan. Hij zette dat werk weg als 'een grapje van 32 bladz. druks'. Volgens Kloos had Alberdingk Thijm Emants' werk volstrekt verkeerd geïnterpreteerd. En verder:

Maar ik waarschuw een ieder, niet aan die dwaling toe te geven, en een geestvol man te verdenken van een zoo alle grenzen te buiten gaande domheid. Ik weet wel beter, en ik bewonder vurig het grote talent van dezen heer, waarmede hij zijn lezers begoochelt en om de tuin leidt.⁴⁰¹

Zo trad Kloos aan temidden van de literaire kanonnen van zijn tijd.⁴⁰² Dat leverde de debutant in ieder geval een bedankbriefje van Emants op, zoals Kloos in een necrologie bij het overlijden van de schrijver vermeldde.⁴⁰³

7.3 De dichter en 'Rhodopis'

De *criticus* Kloos debuteerde met veel rumoer in *De Nederlandsche Spectator*; de dichter Kloos trad met 'Rhodopis' in het tijdschrift *Nederland* minder luidruchtig voor het publiek naar voren.⁴⁰⁴ Het 'Lyrisch-dramatisch fragment' ademde de bewondering van Kloos voor het oude Griekenland dat hij door de bestudering van Grottes *History of Greece* had leren

⁴⁰⁰ Van der Plas 1995, p. 497.

⁴⁰¹ Ook in: Kloos, 'Alberdingk Thijm gerechtvaardigd', 1904, p. 41. Gedagtekend 'Januari 1880'; Van der Plas 1995, p. 497.

⁴⁰² Zie ook: Maas 1986, p. 179-180.

⁴⁰³ Kloos, 'Marcellus Emants', november 1923, p. 733.

⁴⁰⁴ Kralt 1978, p. 64. Kralt stelt op p. 60: 'Hij [Kloos] had het [Rhodopis] in juli 1879 naar de redactie gestuurd, maar het in 1878, nog voor zijn Duitse gedichten, geschreven. [...] Ook is het denkbaar dat Rhodopis in de eerst helft van 1879 geschreven is. De jonge Kloos was ambitieus genoeg om direct na het ontstaan van het fragment te proberen het gepubliceerd te krijgen.' In 1909 kwam *De mannen van '80 aan het woord* van E. D'Oliveira uit. In dat interview verklaarde Kloos (D'Oliveira 1977, p. 31) dat hij in 1878 zijn 'Rhodopis' maakte en dat daarop de Duitse verzen volgden, wat overeenkomt met de datering '1879' van de Duitse verzen. Kralt, 'Rhodopis en de Griekse levensbeschouwing', in Kralt 1985, p. 9 volgt in de hoofdtekst D'Oliveira. Een 'bron' die dicht bij Kloos stond kan, naar onze mening, uitsluitel geven. In 1894 publiceerde Pet Tideman in *De Nieuwe Gids*, deel 2, afl. 4, een artikel getiteld "Rhodopis" opgevoerd:

'Rhodopis' is het eerste Hollandsche drama, dat de nieuwe letterkunde heeft voortgebracht, of anders: het was vóór dat deze letterkunde was – de dichter schreef het in 1878 op zijn 19^e jaar – 'Rhodopis' is de overgang van het Hollandsche drama van Vondel op het Hollandsche drama der toekomst, want ons land wacht meer dan dit werk, en vooruit zien wij een breede rij van treurspelen en blijspelen, latent thans levende in het hart van dit volk en is, maar eerst later – omdat er eerst goede dramatiek moet zijn voor er een goed tooneel kan komen – een vaderlandsch tooneel te verwachten, waar niet meer sprake zal zijn van beroep of vaardigheid maar van roeping en van kunst. (Tideman 1894, p. 118-119)

Daar Tideman in de jaren negentig bijna dagelijks met Kloos omging, is het waarschijnlijk dat Kloos 'Rhodopis' in 1878 schreef.

kennen. Een bewondering die Doorenbos hem ongetwijfeld had bijgebracht. ‘Bij de Grieken vereenigde zich schoonheid met kracht, kunst met innerlijke gehalte,’ schreef Doorenbos in zijn *Handleiding tot de Geschiedenis der letterkunde*.⁴⁰⁵ Doorenbos en Kloos stonden in deze bewondering niet alleen. ‘Every gentleman does learn Greek’ was een negentiende-eeuws motto, stelt Bastet.⁴⁰⁶

In zijn ‘Rhodopis’ zette Kloos, zoals hij in zijn ‘Voorbericht’ verklaarde, drie levensbeschouwingen naast elkaar – een idee dat Doorenbos hem aanreikte.⁴⁰⁷ Naast de Griekse levensstijl in de persoon van Rhodopis’ minnaar Charaxes, een trots, hartstochtelijk man verlangend naar een meer dan menselijke rust, geluk en eenvoud, plaatste Kloos de oosterse wijze van leven, die hij zag als lichtzinnig en bruisend, verbeeld in de figuur van Myrrha, vriendin van Rhodopis. Ten slotte was er Mylitta, de zoogzuster van Rhodopis, behept met twijfel, levensmoeheid en het besef van vergankelijkheid: te weten de moderne mens. In Rhodopis streden deze drie levensstijlen om voorrang. Uiteindelijk koos zij voor de Griekse levensbeschouwing, want in Griekenland, zo meende Kloos, had ooit een betere, gezondere en schonere gemeenschap bestaan.⁴⁰⁸

Het werk is, volgens Veenman, wat moeilijk te doorgronden.⁴⁰⁹ Ter illustratie een kort fragment: een dialoog tussen een Griekse krijgsman en Rhodopis, waarin heel even de latere ‘Ik-ben-een-God-in-’t-diepst-van-mijn-gedachten’-Kloos doorklinkt:

Een Grieksch krijgsman.

Zijt gij, o bleeke vrouw! Rhodopis-Dionysa,
Die, weleer uit haar Thracisch vaderland geweken,
Thans in triomf de ronde doet door ’s werelds landen,
En koningen met Kypris’ gordel willoos kluisterend,
En aan haar voeten schoonheids-dronken volkren schouwend,
Geen sterfling schijnt, maar Aphrodite, neêrgedaald,
Het aardsche te genieten met een goden-maat,
En meerder lof, dan menschen goden schuldig zijn?
Ik vraag u nogmaals, wonder-lieflijk menschenbeeld –
O, dat een stem zich uit dit marmer los mocht wringen!
Zijt gij die zaligste aller stervelingen?

Rhodopis

(R. heeft het hoofd weder laten zinken, maar bij de herhaalde vraag van den krijgsman, blikt zij hem aan en spreekt.)

O vreemdeling, ik was die vrouw: – Doch weet, de mensch,
Kort-stondig kind des tijds, heeft drie minuten levens:
Een halve daarvan is hij niets, een halve, god – dan droomt hij –
En bij ’t ontwaken, ach, te vroeg ontwaken, eerst

⁴⁰⁵ Veenman 2004, p. 63.

⁴⁰⁶ Bastet 1987, p. 190: ‘Aan dit filhellenisme zouden Lord Elgin, Lord Byron, Edward Dodwell en anderen, elk op eigen wijze, heel wat bijdragen. Sindsdien kon een man zonder klassieke opvoeding zich niet langer heer noemen: zo heette het. [...] Kennis van de antieke culturen, zo drukte Thomas Gaisford het uit, verhief iemand automatisch boven de vulgaire horde.’

⁴⁰⁷ Zie ook Kralt 1995, p. 1-12.

⁴⁰⁸ Zie Donkersloot 1929, p. 119; Van Eyck 1962, p. 98.

⁴⁰⁹ Veenman 2009, p. 244.

Vindt hij zich zelf terug als schepsel, als geschapen
Tot lijden en verdriet: – de vreugde hield de Schepper.⁴¹⁰

De Griekse wereld was voor Kloos de ideale wereld, omdat toen de individuen in harmonie met zichzelf en hun omgeving leefden en men (in tegenstelling tot de Oosterse wereld) weerstand wist te bieden aan de verlokkingen van de lust en vrij was van slaafse godsdienstigheid.⁴¹¹ Na de Griekse levensbeschouwing was de moderne eveneens acceptabel, wanneer die ook de beheersing kende.⁴¹² Kloos zou deze maatschappijvisie later bij herhaling verkondigen.

Ook hierin is de invloed van Doorenbos aanwijsbaar. Centraal in Doorenbos' visie op de cultuurgeschiedenis, die in zijn gesprekken met Kloos steeds aan de orde moet zijn gekomen, staat de tweedeling Aziatisch-Grieks. In de Aziatische beschaving zag Doorenbos traditie en starheid, die leidden tot uiterlijkheden, bedrog en huichelarij. Alle vormen van onderworpenheid, ook die aan de eigen zinnelijkheid, duidde hij aan met de term 'Aziatisch'; vrijheid, harmonie tussen daad en gedachte, streven naar kracht en schoonheid van lichaam en ziel waren 'Grieks'. Een enkele keer viel het begrip 'oosters' als synoniem voor 'Aziatisch'; zo kenschetste hij de centralistische machthebbers Karel V in Spanje en Lodewijk XIV in Frankrijk als 'oosterse despoten'.⁴¹³

Pas in 1894, toen Kloos als dichter een grotere bekendheid had verworven, werd 'Rhodopis' opgevoerd op muziek van Bernard Zweers (1854-1924) in het zojuist verbouwde *Arti et Amicitiae*.⁴¹⁴ Het *Algemeen Handelsblad* was zeer lovend over de uitvoering:

Overeenkomstig den geest van het stuk waren de toneelrequisiten geheel in Griekschen stijl gehouden. [...] Aan de uitvoering was zeer veel zorg besteed. [...] De inleiding, de koren en de finale waren muzikaal bewerkt door B. Zweers – onzen zoo echt muzikalen, talentvollen stadgenoot – terwijl de koren onder directie stonden van den heer G.F. Dorper. Vooral het slotkoor was heerlijk. Het orkest bestond gedeeltelijk uit leden van het orkest van het Concertgebouw en gedeeltelijk uit zeer verdienstelijke amateurs. [...] Het stuk is droefgeestig van toon en bewijst dat de Zeitgeist ook al in Griekenland de gemoederen in onrust bracht.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Hier geciteerd uit: Kralt 1995, p. 101-102.

⁴¹¹ Kralt 1978, p. 64.

⁴¹² Ibid., p. 61-62.

⁴¹³ Hier geciteerd uit Van der Paardt 1988, p. 147 e.v.

⁴¹⁴ Reynaerts 1989, p. 36. Pet Tideman zal, zoals in noot 404 beschreven, van deze opvoering een recensie schrijven in *De Nieuwe Gids* (jaargang 9, 1894), waarin hij 'Rhodopis' omschrijft als 'het eerste Hollandsche drama, dat de nieuwe letterkunde heeft voortgebracht' (p. 118) maar de muziek afkeurt: "s heeren Sweers onnoozele muzikaliteiten".

⁴¹⁵ *Algemeen Handelsblad*, donderdag 3 mei 1894. Zie ook noot 404.

7.4 Latere 'klassieke' werken: 'Sappho' (1881) en 'Okeanos' (1884)

Ook na 'Rhodopis' bleef Kloos inspiratie putten uit de klassieken, met het episch fragment 'Okeanos' (de enige epische poëzie die Kloos ooit heeft geschreven) en met het dramatische fragment 'Sappho':

Geheel vól toen van klassieke onderwerpen, die onmiddellijk mijn grote liefde hadden gekregen, een liefde, die ik mijn hele verdere leven heb behouden, schreef ik ook nog in het eerste jaar na 1880 het eerste gedeelte van Okeanos en het dramatische fragment Sappho.⁴¹⁶

Kloos concipieerde 'Sappho' naar eigen zeggen in 1881 en 'Okeanos' tussen 1882 en 1884.⁴¹⁷ Hij voltooide het werk, herinnerde hij zich later, in zijn Brusselse periode, toen hij niet ver van zijn leermeester Doorenbos in de Belgische hoofdstad op kamers woonde.⁴¹⁸ Natuurlijk zullen ze ook toen onderwerpen uit de klassieke oudheid hebben besproken. De inspiratie voor zijn 'Okeanos' (de Griekse god van de oceaan) vond Kloos in de eerste plaats in W.W. van Lenneps vertaling van Keats' *Hyperion* (1879), die ds. Perk (1834-1916) na de dood van zijn zoon Jacques aan Kloos cadeau had gedaan, samen met wat andere boeken.⁴¹⁹ Kloos koesterde een grote bewondering voor Van Lennep, die 'met zijn natuurlijk afkeer van frases, van onware fraaidoenerij zeer dicht bij de echte Tachtigers [stond]', zoals hij later meende.⁴²⁰ Op het titelblad van Van Lenneps *Hyperion*-vertaling, die zich in Kloos' bibliotheek bevond, staat in potloodschrift van Kloos' hand: 'Willem Kloos. 16 mei 1882' en in inkt geschreven: 'Aan Jeanne van Willem. '99.'⁴²¹

De eerste zang van 'Okeanos' begint als volgt:

Okéanos, de wondre Okéanos,
Hij, de eerstgeborene van donkere aard
En heldren hemel, ouder dan de nacht
Maar jong als 't licht en als de scheemring schoon,
Met blonde lokken als de dageraad,
Wanneer het eerste zonlicht zonder zon
Het eerste gele wolkje gouden zoomt.

Dat doet enigszins herinneren aan de beginregels van Keats' *Hyperion*:

⁴¹⁶ Kloos 1986, p. 132.

⁴¹⁷ Hier geciteerd uit Kloos 1971, p. 24. Verburg en Prick dateren 'Okeanos' ná 'Sappho' en vóór Verweys 'Persephone', dus tussen 1882 en 1884. Sappho was een populair onderwerp. In 1884 verscheen de zedenroman *Sappho* van Alphonse Daudet (1840-1897) voor het eerst, als feuilleton in *L'Écho de Paris*. Later bewerkte Daudet de roman voor toneel.

⁴¹⁸ Kloos 1986, p. 136. Kralt dateert 'Okeanos' in 1883/1884 (Kralt 1995, p. 103).

⁴¹⁹ Zie Kloos 1971, p. 19. *Hyperion* (Grieks: Υπερίων, *Hyperíōn*) was de Titaan van het licht. Zijn naam betekent "de in de hoogte wandelende". *Hyperion* stelde regelmatige dagen en maanden in door de zon en maan in een vaste cyclus langs de hemelkoepel te laten bewegen, terwijl zijn broer Crius de beweging van de sterrenbeelden regelde en daarmee de seizoenen. Toen de Titanen door de Olympische goden verslagen waren, werd *Hyperion* samen met zijn broers opgesloten in de Tartarus.

⁴²⁰ Kloos 1986, p. 125. Willem Warnar Van Lennep (1833-1903) was een neef van Jacob van Lennep (1802-1868).

⁴²¹ Zie: Kloos 1971, p. 19.

Deep in the shady sadness of a vale
 Far sunken from the healthy breath of morn,
 Far from the fiery noon, and eve's star,
 Sat grey-hair'd Saturn, quiet as a stone,
 Still as the silence round about his liar;⁴²²

Zo af en toe klinkt heel voorzichtig de latere dichter Kloos in 'Okeanos' door:

Gelijk een bloem bij avond nauw beweegt,
 Maar in de windloze atmosfeer zich heft
 Klaarschijnend op het kristallijn der lucht
 Rees Afrodite voor 't onmeetlijk ruim.⁴²³

Kloos liet het wat 'Rhodopis', 'Sappho' en 'Okeanos' betrof bij fragmenten. Dit was ongetwijfeld een bewuste keuze. Ook de Engelse romantici, door wie Kloos zich liet inspireren, voltooiden hun gedichten soms bewust niet. Zij waren daarin beïnvloed door de literaire stukken uit de oudheid, die vaak een enorme evocatieve kracht bezaten. Zo was er van de dichteres Sappho ten tijde van Kloos slechts één gedicht volledig overgeleverd en van de overige gedichten restten slechts fragmenten. Dat maakte haar alleen maar ongrijpbaarder en interessanter voor de negentiende-eeuwer.⁴²⁴

In zijn bundel *Poems and Ballads* (1866) wijdde Algarnon Charles Swinburne (1837-1909) gedichten aan 'Sappho of Lesbos', waarvan Kloos ongetwijfeld kennis had genomen. En als dit niet zijn directe inspiratiebron was, dan kan het *Sappho* van de Oostenrijkse toneelschrijver Franz Grillparzer (1791-1872) geweest zijn.⁴²⁵ Op donderdag 10 februari 1876 zag hij in het Grand Théâtre van Van Lier in de Amstelstraat een uitvoering van dit stuk, met de Duitse toneelspeelster Klara Ziegler (1844-1909) als de Griekse dichteres.⁴²⁶

⁴²² Wanneer het om de invloed van Keats' *Hyperion* op Kloos' 'Okeanos' gaat, schrijven Verburg en Prick in Kloos 1971, p. 19:

James Anderson Russell, *Dutch poetry and English. A study of the romantic revival*. Amsterdam 1939, constateerde op blz. 174: 'the epic fragment "Okeanos" especially is full of the gorgeous imagery of Hyperion'. Op blz. 188 schreef hij over Verwey: 'who was so completely captivated by Hyperion'. Voor overeenkomstige plaatsen bij Verwey en Keats, zie G. Dekker, *Die invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende die negentiende Eeu*. Groningen, 1926, blz. 142-150. De anonieme auteur van een artikel over *Dutch Romantic*, in *The Times Literary Supplement* van 14 september 1967, ging (blz. 818, vierde kolom) echter beslist te ver toen hij gewag maakte van Kloos' 'having in the fragment *Okeanos* imitated Keats' *Hyperion* with some success'.

⁴²³ Een van Kloos' bekendste sonnetten, dat hij aanvankelijk de titel 'Avond' meegaf, begint met het volgende kwatrijn:

Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
 De witte bloesems in de scheemring – ziet
 Hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
 Een enkele, al te late vogel vliedt.

⁴²⁴ Veenman 2009, p. 244.

⁴²⁵ Michaël 1965, p. 232.

⁴²⁶ Een week eerder, op 4 februari 1876, woonde Kloos ook een voorstelling van Klara Ziegler bij in het theater van Van Lier: *Maria Stuart* van Schiller. In: Kloos 1986, p. 293-294. Het Grand Théâtre was in 1852 door Abraham van Lier in de Amstelstraat geopend.

De jonge Kloos stond in zijn belangstelling voor Sappho dus zeker niet alleen. Sappho, die men kon verbinden met de thema's liefde, kunst en dood, was gedurende de gehele 19de eeuw een geliefd onderwerp.⁴²⁷

In Kloos' 'Sappho' is overigens geen sprake van een lesbische relatie, maar van de onmogelijke liefde van Sappho voor de veerman Phaon.⁴²⁸ Von Platen dichtte op dit thema: 'Sappho an Phaon'. Dat vers zal Kloos, als bewonderaar van Von Platen, ook niet zijn ontgaan.

Kloos hield zijn dramatisch fragment 'Sappho' lange tijd in portefeuille. Het verscheen voor het eerst in *De Nieuwe Gids* van februari 1893.⁴²⁹ 'Okeanos' verscheen grotendeels in het augustusnummer van datzelfde jaar. Van dat werk had hij in het februarinummer van de eerste jaargang van *De Nieuwe Gids* (afl. 3) al een fragment onder de titel 'Ganymedes op Aarde' gepubliceerd, met de opmerking 'episode uit een groter gedicht'.

Maar wij lopen vooruit op de geschiedenis. Terug naar het begin van de jaren tachtig van de negentiende eeuw waarin Kloos bevriend raakte met Jacques Perk.

⁴²⁷ Kolsteren 1981, p. 249 e.v.

⁴²⁸ Zie Veenman 2009, p. 283. Of Sappho lesbisch was is overigens maar de vraag.

⁴²⁹ Kralt 1995, p. 109 dateert 'Sappho' in 1882. En Michaël 1965, p. 232: 'In of voor november 1882.' Uylert 1948, p. 115: 'In 1883 heeft Kloos aan het dramatisch fragment "Sappho" en aan het epische: "Okeanos" gewerkt, want 8 Januari 1884 stuurt hij korte fragmenten van beide gedichten naar Vosmaer.'